

Р. С. Трускавецький

Агрофітоценологія

АГРОФІТОЦЕНОЛОГІЯ (від [агро...](#) і [фітоценологія](#)) – наука, що вивчає видозмінений людиною рослинний покрив ландшафту, регіону, земної кулі, закономірності його розвитку, складу, поширення, екологічну та продукційну значимість. Провід. фактором розвитку агрофітоценозів є меліорат. та агротех. заходи, що визначають взаємозв'язок між рослин. покривом і ґрунтово-екол. умовами його зростання й адаптації. А. є теор. основою рац. використання, підвищення продуктивності й охорони природ., видозмін. і штучно створ. людиною фітоценозів. На основі агрофітоценол. досліджень розробляють заходи для докорін. поліпшення природ. луків і пасовиськ, створення стійкого й високопродуктив. сіяного травостою, культивування високоадаптованих до конкретних ґрунтово-екол. умов різних видів багаторіч. трав та насаджень. Агрофітоценоз – компонент [агроландшафту](#) (агроекосистеми, агробіогеоценозу), осн. продуцент орган. речовин, що є поживою для гетеротроф. організмів. У кожного агрофітоценоза – відповідна структура й видовий склад. Меліорат. перетворення території неминуче викликають зміни структури й властивостей болот., лучних, лісових, польових і водних фітоценозів. При цьому відбувається послідовна зміна або цілеспрямована заміна природ. рослин. асоціацій культурними – агрофітоценозами. Проте можливі й негат. явища, а саме: зниження середовища відтворювальної, екон.-госп. та ін. цінностей фітоценозів аж до повної їх деградації й руйнації. Такі явища, що мають місце, напр., на осуш. торф. масивах, зумовлюють необхідність застосування спец. заходів для ренатуралізації земель, включаючи запровадження заказних та заповід. режимів їх використання, значного обмеження меліорат. робіт. Водночас екол. обґрунтов. меліорат. й агротех. заходи підвищують продуктивність агрофітоценозів та якість рослин. продукції. Ці заходи здійснюються в комплексі з рац. використанням земель, поліпшенням і реструктуризацією агрофітоценозів, оптимізацією співвідношення їх у структурі сівозмін тощо. Результати агрофітоценол. досліджень використовують також при обґрунтуванні вилучення земель з орного фонду й переведення їх під ґрунтозахисні високопродукт. багаторічні травостої, чагарник., ліс. та плод. насадження.

Уперше про фітоценологію як про самост. науку почали говорити наприкінці 19 ст., хоча про фітоценози знав уже К. Лінней (18 ст.). Багато для становлення фітоценології зробили

О. Гумбольдт, Ж. Пост, А. Кернер, Р. Хульт, О. Грізебах, Р. Сернандер, Ф. Рупрехт, І. Борщов. На поч. 30-х рр. 20 ст. із заг. фітоценології виділилась А., або ценологія орних земель. На думку деяких фітоценологів, між посівами с.-г. культур і природ. рослин. угрупованнями немає ніякої різниці. Основним у будь-якому фітоценозі є едифікатор, який прямо або опосередковано визначає видовий склад видів-супутників, що формується в агроценозах внаслідок коеволюції культур. рослин і бур'янів. На противагу цим дослідникам, В. Альохін і *Й. Пачоський* доводили, що склад бур'янів у посівах цілком випадковий, і тому між природ. фітоценозами та штуч., антропогенними немає нічого спільного. Певний час цю думку підтримував і відомий укр. фітоценолог [А. Гродзинський](#). Нині більшість учених схиляються до того, що агрофітоценоз, хоч і є витвором людини, проте зберігає багато рис, притаман. природ. фітоценозам, і підлягає їхнім закономірностям. Якщо географію й топографію культур. домінантів визначає людина (часто необґрунтовано порушуючи принцип диференціації місць проживання), то бур'янові компоненти розподіляються за екол. законами диференціації місць проживання та диференціації ніш. Осн. ознакою агроценозів є їхня нестабільність. Для їх підтримання доводиться впроваджувати мех. обробіток, застосовувати гербіциди, а для одержання макс. продуктивності – використовувати добрива, полив та ін. засоби інтенсифікації. Сучас. фітоценологи А. Гальцнер, Ф. Клементс, Р. Віттікер, Дж. Вудвелл, Н. Юрін, В. Хржановський, укр. вчені А. Гродзинський, *Ю. Шеляг-Сосонко*, [Я. Дідух](#) та ін. є представниками нового напрямку, який втілюється в с.-г. практиці. Для одержання оптим. продуктивності посівів і якості врожаю вчені пропонують створювати рослинні угруповання за принципом диференціації ніш (як часових, так і просторово-ресурс.), тобто створювати зміш. посіви. Однак ці роботи проводяться часто емпірично, і тому перед агрофітоценологами стоїть важливе завдання – розробити теорію зміш. посіву на основі опису ніш різних видів і побудови матем. моделей прогнозу сумісності різних компонентів такого угруповання. Особливо складно підібрати компоненти для функціонування багаторіч. агроценозів. Створення зміш. посівів одноріч. культур дещо простіше.

Проте й у цьому разі виникає проблема оптимізації ніш та балансу між компонентами. Пропонується багато способів: паралельна селекція культур, які висіватимуться разом, напр., кукурудза й квасоля, висівання компонентів суміші в різні строки та повторні посіви різних культур з метою розмикання фенологіч. піків. Особливо ефектив. є вирощування сумішей культури того самого виду. У США застосовують посівні суміші («бленди») кукурудзи, до яких входять сорти з різним типом будови надзем. й підзем. частин та деякими відмінностями ритміки розвитку, але з одночас. дозріванням. Поповнення ресурсів живлення пропонується за рахунок вирощування бобових культур як одночасно з осн. культурою, так і у вигляді сидератів. Суміші дають змогу зняти т. зв. втомлюваність ґрунту й одержувати значно вищі врожаї, що було доведено дослідями А. Гродзинського, – навіть невелика домішка конюшини в посівах льону знімає втомлюваність ґрунту й значно

підвищує врожай осн. культури.

Рекомендована література

1. Ламан Н., Самсонов В., Прохоров В. и др. Методическое руководство по исследованию смешанных агрофитоценозов. Минск, 1996;
2. Иванов В. Ф., Иванова А. С. и др. Экология плодовых культур. К., 1998;
3. Березівський Л. Системи основної обробітки ґрунту і щільності агрофитоценозу як фактори формування врожаю та якості льоноволокна // Наук. вісн. Нац. аграр. університету. 1999. № 19.

Бібліографічний опис:

Агрофитоценологія / Р. С. Трускавецький // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-42608>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).